

или асимметрического их доступа к масс-медиа; гендерно дифференцированного влияния масс-медиа; эффекты отчуждения от медиаконтента и др. Определены возможные направления гендерных медиаисследований.

Ключевые слова: медиаанализ, гендерные исследования, гендерные стереотипы, информационное неравенство, масс-медийная аудитория, медиаметрия.

Skorik M. M. Media as a Research Field of Gender Analysis

The paper addresses problematic field of modern gender media researches in Ukraine as a relatively new but perspective research area. It was found out that since the middle of 1990s up to now the main focus of media's gender analysis is numerous studies of their contents in terms of detection and description of the existing gender stereotypes. It was concluded that there are some insufficiently explored issues outside of gender studies such as the problem of media content in terms of satisfaction or dissatisfaction with the information needs of different gender groups; their equal or asymmetric access to the mass media; gender-differentiated impact of the mass media; alienation effects from the media content, etc. Possible course of gender media-studies was determined.

Key words: media analysis, gender studies, gender stereotypes, information inequality, mass media audience, mediametry.

© Скорик М. М.

Г. В. Мироненко

МОДИФІКАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЧАСУ ОСОБИСТОСТІ У ПРОСТОРІ НОВІТНІХ МУЛЬТИМЕДІА

У статті висвітлено проблему модифікації психологічного часу особистості у просторі новітніх мультимедіа. Визначено, що медіареальність дає змогу маніпулювати часом, створюючи ілюзію його зворотності, тим самим заперечуючи його плінність. Проаналізовано специфічні характеристики віртуального простору та виокремлено такі темпоральні виміри інтернет-реальності, як пластичність, колажність, мозаїчність, недиференційованість, конденсованість, розтягненість. Виявлено дезадаптивні модифікації уявлень про фізичну тривалість одиниці часу, що безпосередньо переживається кіберкористувачами в лабораторних умовах інтернет-практик; зафіксовано феномен віртуального розтягнення суб'єктивного часу випробуваних. У ході глибоких інтерв'ю з активними користувачами онлайн-соціальних мереж зафіксовано та описано такі феномени: "ілюзія насиченості онлайн-життя", "дистанційна упередженість", "віртуальне прискорення суб'єктивного часу". Встановлено, що в умовах впливу новітніх мультимедійних технологій відбувається двоякісна модифікація суб'єктивного часу сучасної людини: одночасна його акселерація (прискорення) та інфантилізація (розтягування).

Ключові слова: психологічний час, мультимедіа, онлайн-соціальні мережі.

Проблема. Сучасні мультимедійні технології породжують особливий культурний простір, нову культуру фрагментарності, колажності, мозаїчності, кліповості, позачасовості. Поширення і застосування мультимедіа призводить до змін у психологічній структурі діяльності людини, розширює можливості соціальної та психологічної взаємодії людей, зумовлює утворення нових форм життєвої організації, комунікації, нового досвіду переживання часу.

Вплив медіа на людину є безсумнівним і водночас неоднозначним та суперечливим. Можна виділити як безліч неоцінених ресурсів, так і низку потенційних ризиків новітніх мультимедійних технологій. І ці своєрідні “терези ефектів медійного впливу” постійно перебувають у русі, перетягуючи важелі то в один, то в інший бік.

Так, з одного боку, мультимедіа є ресурсом економії часу, тому що створюють можливості для швидкої, зручної та простої комунікації. Вони можуть стати також ресурсом заповнення часу, наприклад, у ситуації вимушеного очікування. З другого боку, за новітніми медіа вже закріпилися такі характеристики, як “пастка для часу”, “розкрадачі часових ресурсів”. Нестійкість віртуального простору мультимедіа зумовлює розмивання часових меж “минуле–теперішнє–майбутнє”, перетворення та втрату відчуття реального часу, стирання межі між віртуальною та істинною реальностями, розмивання і притуплення психологічного відчуття реальності, відчуження від реальності й віртуалізацію свідомості, що, у свою чергу, може призводити до збільшення експозиції контакту з мультимедіа і сприяти виникненню залежності від мультимедійних засобів. Таким чином, утворюється своєрідне замкнене коло, в якому людина ризикує поступово зануритися в ілюзорну дійсність. Такі модифікації психіки потенційно містять у собі істотні ризики для розвитку особистості, зокрема можна прогнозувати: порушення критичного ставлення до себе і своїх вчинків, втрату раціональності та цілеспрямованості поведінки; неспроможність особистості адекватно і раціонально моделювати своє майбутнє, нереалістичність її планів, занадто високі домагання і надмірну безкомпромісність у виборі життєвих цілей; пасивність, дефіцит емоційної енергії в реальному житті, емоційну скутість та байдужість у реальних стосунках; парасоціальне спілкування.

Зазначені ресурси і ризики медійного впливу потребують більш глибокого осмислення і вивчення, насамперед з метою обґрунтованого прогнозування наслідків такого роду впливу, усвідомлення міри особистої відповідальності за способи взаємодії з мультимедіа та формування навичок збалансованого використання реальних і віртуальних практик. Можна очікувати, що це сприятиме оптимізації виховання особистості як суб'єкта власної життєдіяльності.

Мета статті: визначити особливості модифікації психологічного часу користувачів новітніх медіа (насамперед інтернету, зокрема соціальних мереж).

Протягом багатьох віків життя людства в цілому і кожної людини окремо підкорювалося біологічним ритмам, будь-яка діяльність визначалася природними чинниками (порою року, періодом доби). В індустріальну епоху життєвий цикл більше визначався соціальними чинниками і послідовно розгортався у трьох основних життєвих етапах: освітньому, трудовому і пенсійному. В період медіатизації та інтернетизації суспільства порушуються як біологічні, так і соціальні ритми життя. Зокрема, освітній період не закінчується з початком професійної діяльності, а має тенденцію до продовження протягом усього життя. Наприклад, багато пенсіонерів продовжують працювати, а іноді й навчатися, ведуть активний спосіб життя, мандрують. Так само досить різним за часом може бути початок трудового періоду: хтось починає працювати із повноліттям, хтось раніше, а хтось і в тридцять років продовжує навчатися. Виникає порушення ритмічності та послідовності часу життя, свого роду “часова аритмія” сучасного суспільства. Якщо провести аналогію із роботою серця, серцевими ритмами, то за умови нормального функціонування серцево-судинної системи людина зазвичай не відчуває його биття, не сприймає його ритму. Якщо ж з’являється розлад у вигляді аритмії, то хворий починає явно відчувати перебої в роботі серця, завмирання або ж різке хаотичне серцебиття. Щось подібне відбувається і з сучасною людиною, вона дедалі частіше відчуває прискорення та хаотичність часу.

Змішуючи інформацію з різних місць і часів, новітні інформаційно-комунікаційні технології дають змогу перетинати простір і час, зумовлюють більш поверхове сприйняття світу, формування відчуття “миттєвості” буття. Усе це призводить до незв’язності просторових відчуттів та часових уявлень: час і простір постають менш стабільними і зрозумілими, менш єдиними, більш заплутаними, непослідовними. М. Кастельс висунув ідею, згідно з якою позачасовий час, як він називає панівну в сучасному суспільстві темпоральність, виникає, коли інформаційна парадигма суспільства породжує систематичну пертурбацію в послідовності явищ. Ця пертурбація може набувати форми стиснення часових інтервалів між подіями, спрямованого на “миттєвість”, або випадкових розривів у послідовності подій. Усунення почерговості створює недиференційований час, який прирівнюється до вічності. Як зазначає автор, змішування часів у засобах масової комунікації, що відбувається всередині одного і того ж каналу або за вибором споживача, створює часовий колаж, у якому “... не тільки змішуються жанри, але і їхнє часове розгортання перетворюється на синхронний горизонт без початку і кінця, без будь-якої послідовності” [1]. Історія спочатку організується відповідно з доступним матеріалом, а потім підкорюється комп’ютеризованій можливості вибирати у вікнах миттєвості, які можна поєднувати чи розподіляти відповідно до певних потреб. Шкільна освіта, розваги за допомогою ЗМК, спеціальні репор-

тажі новин чи реклама організують темпоральність так, як їм зручно, тому досягнення культури, що виходять з усього людського досвіду, позбавлені часової послідовності. Отже, робить висновок дослідник, уся впорядкованість значних подій втрачає свій внутрішній хронологічний ритм і часова послідовність цих подій встановлюється залежно від соціального контексту їх використання. З'являється культура циклічності, недиференційованого часу [1].

Підтвердження цього знаходимо в А. Моля, який відзначав, що з появою ЗМК виникає новий тип культури – “мозаїчна культура”. Світ у такій культурі виявляється пластичним – час у ньому можна легко повернути назад, а епізоди переставити [2].

Згідно з М. Маклюеном, людина, яка навчилася читати раніше, ніж дивитись телевизор, засвоює культурну спадщину і свій власний досвід відповідно до логіки розгортання тексту, вербальних понять, життєвого шляху, що триває в часі, тоді як “телевізійне покоління” являє собою “східних мудреців, що заглядають всередину себе і містять у собі все людство”, які байдужі до плину часу, сприймають світ “тут і тепер”; одиницею побудови світу для них є міжмодальний образ, модифікований у просторі і часі [3].

Серед низки специфічних характеристик віртуального простору, які визначають сутність психологічних переживань користувача (або мешканця) цієї нової соціальної реальності, Дж. Сулер називає розмивання просторових меж та розтягнення і конденсацію часу [4]. Зокрема, автор описує дві кіберкомунікативні ситуації – синхронну і асинхронну, в яких ситуативний час розтягується майже до безкінечності. Так, під час “синхронної комунікації”, яка передбачає, що користувачі одночасно перебувають за комп'ютером чи в інтернеті хоча і не “тут”, але “зараз”, у реальному часі (наприклад, чат-кімнати, skype тощо), для відповіді співрозмовникові згідно з етикетом відводиться від декількох секунд до хвилини, а то й більше – це значно більша затримка, аніж під час комунікації face-to-face. У випадку із “асинхронною комунікацією”, коли від користувачів не вимагається швидка, термінова інтеракція (наприклад, e-mail), у розпорядженні співрозмовника є години, дні чи навіть тижні (хоча Дж. Сулер зауважує, що і тут припустимий часовий крок визначається негласними нормами існуючого етикету). Інакше кажучи, кіберпростір створює унікальний темпоральний простір, в якому за умови тривалого здійснення інтеракцій інтерсуб'єктивний час взаємно подовжується (розтягується). Це забезпечує комфортну “зону рефлексії”, порівняно зі спілкуванням face-to-face співрозмовники мають значно більше часу для обмірковування і складання відповіді. Практично усі юзери-новачки, зазначає автор, вимушено проходять через період адаптації до цього нового часового відчуття. Наприклад, вони можуть очікувати відповіді на листа негайно, передбачаючи (можливо, і неусвідомлено), що швидкість надходження

відповіді від партнера буде більш-менш близькою до швидкості відповіді під час звичайної розмови. Досвідчені ж юзери захоплюються перевагами розтягнутого часу. Разом з тим Дж. Сулер робить припущення, що у кожного юзера є свій індивідуальний e-mail-крок. З іншого боку, Дж. Сулер доводить, що віртуальний час є стиснутим, конденсованим. Інтернет-середовище змінюється дуже стрімко, адже пересування у віртуальному просторі абсолютно просте і нічим не обмежене, до того ж набагато простіше написати і переписати програмну інфраструктуру, аніж будувати із цеглин, дерева та заліза.

Узагальнюючи напрацювання попередників, можна виокремити такі темпоральні виміри інтернет-реальності:

- *пластичність* – рухомість, зворотність часу і подій;
- *колажність, мозаїчність, недиференційованість* – розщепленість інтернет-простору на велику кількість епізодів, непорядкованість подій, порушення хронологічного ритму і часової послідовності подій;

- *конденсованість, миттєвість, стиснення* – стрімкість, миттєвість зміни подій в інтернет-середовищі, необмеженість пересування у віртуальному просторі, стиснення часових інтервалів між подіями, спрямоване на “миттєвість”, або випадкові розриви у послідовності подій, недиференційований час, який прирівнюється до вічності, – “позачасовий час”, за М. Кастельсом;

- *розтягування* – подовження часу майже до нескінченності.

Отже, мультимедійні інтернет-технології створюють унікальний темпоральний простір, специфічність характеристик якого, ймовірно, визначає особливості часових переживань мешканців цієї нової реальності.

З метою виявлення модифікацій психологічного часу особистості у мультимедійному просторі нами було проведено серію досліджень, в яких ми спробували віднайти відповідь на запитання, “що відбувається із часовими уявленнями користувачів під час їхньої безпосередньої взаємодії з мультимедіа?”.

Перша серія експериментів була присвячена виявленню особливостей зміни суб'єктивної тривалості одиниці часу телеглядачів в ситуації безпосереднього перегляду ними відеопродукції [5]. Друга серія експериментального дослідження була спрямована на виявлення модифікації уявлень про тривалість одиниці часу, що безпосередньо переживається кіберкористувачами в лабораторних умовах онлайн-ових практик [6].

У ході проведеного дослідження було виявлено дезадаптивні модифікації уявлень про фізичну тривалість одиниці часу, зафіксовано феномен *віртуального розтягнення суб'єктивного часу* випробуваних, зміну внутрішнього плину часу в напрямку уповільнення ходи власного внутрішнього годинника аж до повного його завмирання, по суті

втрати відчуття плину часу, порушення орієнтації у часі, відсторонення від реального часопростору.

Була проведена серія постекспериментальних глибинних інтерв'ю з активними користувачами інтернету, переважно онлайн-ових соціальних мереж, у ході яких було зафіксовано такі феномени:

- *“Ілюзія насиченості онлайн-життя”*, що виявляється у своєрідному поєднанні переживання прискорення, миттєвості часу та відчуття внутрішньої спустошеності після перебування в мережі: “Зайшов на свою сторінку, прочитав-відповів на повідомлення, переглянув новини, події, нові фото друзів, відеоролики... і минуло 2–3 години, а здається, що кілька хвилин. Зазвичай так і плануєш – зайти на кілька хвилин... Потім виникає відчуття якоїсь порожнечі, хоча наче б то і займався чимось, щось робив... І з'являється неприємне відчуття марнування часу...”. Виявлений феномен певною мірою пояснюється тим, що за період пасивного споглядання життя інших у мережі власне життя користувача яким було, таким і залишилося, реально в ньому нічого не відбулося. Подібним до зафіксованого нами феномену є описаний О. Маховською в контексті впливу телебачення на психологічний час людини ефект “подовження життя”: сучасне телебачення пропонує своїй аудиторії такий собі “часовий концентрат” телеподій, який викликає у глядача відчуття повноти і насиченості життя. Насправді ж це виявляється ілюзією, адже реально глядач просто пасивно спостерігає за життям інших, причому зазвичай встигає схопити лише зовнішню канву телеподій, не заглиблюючись у переживання телегероїв [7].

- *“Дистанційна упередженість”*: частина користувачів у соціальних мережах більше відстежують життя інших і менше розповідають про себе. Поки вони спостерігають за іншими, їхнє власне життя проходить стороною, тобто по суті в соціальних мережах існує тенденція до проживання “життя інших”. Враховуючи, що люди намагаються презентувати себе на сторінках мережі з найкращого боку, у тих, хто більше спостерігає за життям інших, складається ілюзія, що інші щасливіші. Звідси відчуття невдоволення власним життям, заниження самооцінки, депресивні настрої. До речі, щось схоже відбувається і з телеманами, фанатами серіалів. У цьому випадку також йдеться про проживання чужих життів. У певний момент глядач починає переживати, а потім і думати, і мріяти, як телегерої, забуваючи, що вони є надуманими персонажами і життя їх теж придумане. А от власне життя – справжнє, але проходить біля телевізора, одноманітно і без яскравих подій.

- *“Віртуальне прискорення суб'єктивного часу”*: відчуття значно більшого прискорення плину часу під час віртуальних практик порівняно з реальними практиками. Випробувані зазначали, що “час, проведений “носом” у комп'ютер, значно відрізняється від часу, проведеного “носом” в книжку”; “чотири години занурення у соціальні

мережі пролітають набагато швидше і непомітніше, ніж ті ж самі чотири години читання книжки”. Одним із пояснень виявленого феномену може бути відмінність “форматів” інформації: якщо книга – це насичений, щільний і, головне, *єдиний, суцільний* потік інформації, то інтернет – це *дискретний мультимодальний* контент *одночасного* підключення кількох онлайн-месенджерів (Google, Chrome, Gmail, ICQ, Skype і т. п.) з можливістю суміщення різних функцій (веб-серфінгу, пошти, обміну миттєвими повідомленнями, перегляду френстрічки тощо), не кажучи вже про одночасне використання кількох девайсів. Така мультимодальність та одночасність дії стимулів потребує реакції постійного і швидкого переключення уваги користувача онлайнної мережі, що, ймовірно, зумовлює виявлені зміни відчуття часу.

Проте пояснити виявлений феномен можна специфічним психологічним “станом потоку”, який виникає під час взаємодії людини з медіареальністю: одночасного сприймання інформації та безпосереднього діяння, насиченого глибокою зацікавленістю. Згідно із О. Войскунським, потоковий стан характеризується насамперед появою відчуття перенесення в нову реальність і втратою відчуття часу [8].

Отримані результати дослідження засвідчують наявність змін у переживанні часу випробуваної аудиторії медіакористувачів і дають підстави припустити, що в умовах впливу новітніх мультимедійних технологій відбувається *двоакісна модифікація суб’єктивного часу* сучасної людини: одночасна його *акселерація* (прискорення) та *інфантилізація* (розтягування): час в онлайнному просторі начебто подовжується і водночас непомітно пролітає. Відбувається своєрідне “зависання в часі, відсторонення від часу” у ході безпосередньої віртуальної взаємодії з мультимедіа і суб’єктивне відчуття “згорнутості, миттєвості часу” після повернення до реальності.

Сформульовані припущення та виявлені особливості переживання віртуального часу потребують більш ґрунтовного аналізу. Ми плануємо дослідити темпорально-мотиваційні стилі взаємодії молоді з мас-медіа, визначити оптимальні стильові особливості темпоральної взаємодії з медіареальністю, описати види структурування часу в інтернеті.

Висновки. Медіареальність дає змогу маніпулювати часом, створюючи ілюзію його зворотності, тим самим заперечуючи його плинність. “Цифрове покоління” позбавляється можливості засвоювати культурну спадщину і свій власний досвід відповідно до логіки розгортання послідовності життєвих подій у часі. Натомість у нього формується байдужість до плину часу, небажання помічати плинність часу, уявлення про те, що нібито час зупинився. Такі модифікації суб’єктивного часу психологічно означають його одночасну акселерацію та інфантилізацію і можуть призводити до незв’язності просторових відчуттів та часових уявлень: час і простір стають менш стабільними і

зрозумілими, менш цілісними, більш заплутаними, непослідовними. Невизначеність часопростору може виявлятися порушенням зв'язності, узгодженості часових модусів (минулого, теперішнього і майбутнього), відсутністю майбутньої домінанти, невизначеністю та вкороченням часової перспективи, нерозвиненим практичним ставленням до часу, невмінням ефективно його використовувати.

Література

1. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
2. *Моль А.* Теория информации и эстетическое восприятие / А. Моль. – М., 1966. – 348 с.
3. *McLuhan M.* Understanding Media. The extensions of man. – GINGKO PRESS Inc., 2003. – 611 p.
4. *Сулер Дж.* Люди превращаются в Электроников. Основные психологические характеристики виртуального пространства [Электронный ресурс] / Дж. Сулер. – Режим доступа: <http://www.flogiston.ru>
5. *Мироненко Г. В.* Динаміка уявлень реципієнтів відеопродукції про тривалість одиниці часу / Г. В. Мироненко // зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України; за ред. С. Д. Максименка. – К., 2006. – Т. VIII, ч. 8. – С. 162–170.
6. *Мироненко Г. В.* Суб'єктивна тривалість одиниці часу користувачів онлайн-соціальних мереж / Г. В. Мироненко // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К., 2011. – С. 167–180.
7. *Маховская О. И.* Телемания / О. И. Маховская. – М.: И. Д. Вильямс, 2008. – 272 с.
8. *Войскунский А. Е.* Психологические исследования феномена интернет-аддикции [Электронный ресурс] / А. Войскунский. – Режим доступа: www.psychology.ru/internet/ecology/04.htm

Мироненко А. В. Модификация психологического времени личности в пространстве новейших мультимедиа

В статье освещена проблема модификации психологического времени личности в пространстве новейших мультимедиа. Определено, что медиареальность позволяет манипулировать временем, создавая иллюзию его обратимости, тем самым отрицая его текучесть. Проанализированы специфические характеристики виртуального пространства и выделены такие темпоральные измерения интернет-реальности, как пластичность, коллажность, мозаичность, недифференцированность, конденсивность, растянутость. Выявлены дезадаптивные модификации представлений о физической длительности единицы времени, которая непосредственно переживается киберпользователями в лабораторных условиях интернет-практик; зафиксирован феномен виртуального растяжения субъективного времени испытуемых. В ходе глубинных интервью с активными пользователями онлайн-социальных сетей зафиксированы и описаны такие феномены: “иллюзия насыщенности онлайн-жизни”, “дистанционная предвзятость”, “виртуальное ускорение субъективного времени”. Установлено, что в условиях воздействия новейших мультимедийных технологий происходит двукачественная модификация субъективного времени со-

временного человека: одновременная его акселерация (ускорение) и инфантилизация (растяжение).

Ключевые слова: психологическое время, мультимедиа, онлайн-социальные сети.

Myronenko G. V. The Modification of Person's Psychological Time in the Latest Media Space

The paper addresses the modification problem of person's psychological time in the latest media space. It was defined that media reality allows to manipulate time by making an illusion of its invertibility thus negating its fluctuation. Specific characteristics of virtual space were analyzed and such temporal measurements of Internet reality as plasticity, collageness, mosaicism, undifferentiation, condensity, lengthiness were distinguished. Disadaptive modifications of notions about the physical duration of a time item, which were directly felt by cyber users in laboratory, were identified. It was fixed a virtual distention phenomenon of testees' personal time. During thorough interviews with active users of virtual networks it was found out and described such phenomena as: "the illusion of virtual life satiation", "the distance prejudice", the "virtual acceleration of personal time". It was defined that under the conditions of the impact of the latest media technologies the dual modification of personal time of the modern individual took place: his or her simultaneous acceleration and infantilization (extension).

Key words: psychological time, multimedia, virtual social networks.

© Мироненко Г. В.

Л. Н. Овдієнко

ОСВІТА ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ

У статті зроблено висновок, що тенденції розвитку інформаційного суспільства мають суперечливий характер: з одного боку – прагнення до стандартизації людини, з другого – потреба у людях з розвинутою творчою уявою. Розглянуто можливість подолання негативних тенденцій через перехід від ставлення до освіти як до навчання до ставлення як до феномену культури, в тому числі і в інформаційному просторі. У зв'язку з цим проаналізовано функціонування освіти у системі суспільних відносин, виявлено її болючі проблеми, запропоновано бачення освіти як універсальної форми розвитку культури.

Ключові слова: освіта, культура, інформаційний простір, інформаційне суспільство.

Проблема. Розвиток інформаційного суспільства, в якому живемо чи маємо жити, на наш погляд, має суперечливі тенденції. З одного боку, посилюються вплив реклами, стандартизація суспільного життя, яка вимагає такого ж стандартного, штампованого, навіть мікропроцесорного мислення. А це означає, що людина вилучається із